

Kitoks – žodis profesoriaus Vito Areškos atminimui (1927 01 06–2019 11 05)

Kitoks ir lituanistas, *kitoks*, ne iš VDU ir ne iš VU, baigęs Vilniaus pedagoginį institutą, Maskvos M. Gorkio pasaulinės literatūros aspirantas (doktorantas). Pedagoginiame institute keliolika metų dėstęs, katedros vedėjas, fakulteto dekanas. Nuo 1971 m. Vilniaus universitete, Lietuvių literatūros katedroje, jos vedėjas. Į jokiais aukštesnes pareigas nesutiko būti skiriamas. Buvo kviečiamas dar Jurgio Lebedžio, kai reikėjo „stiprinti katedrą“. Vito Areškos tas nežeidė – sutiko, kad yra „tinkamas kadrą“, toks ir jautėsi. Lebedžio mirtis galbūt prisidėjo prie teigiamo sprendimo – priimti atsakomybę už Vilniaus universiteto katedrą. Prisiminęs juokdavosi, kad Lebedys bandęs jį vilioti didesniu atlyginimu, buvęs tikras, kad universitetas aukščiau už pedagoginį. Katedros

autoritetingesni žmonės (Petronėlė Česnulevičiūtė, Donatas Sauka, Juozas Girdzijauskas) žinojo, kad Vitu Areška galima pasikliauti. Tikriausiai – iš Aldonos Vaitiekūnienės. Iš tų humanitarų, kurie manė, kad privalo elgtis pagal aplinkybes, daryti, kas įmanoma. Bet ir šiuo požiūriu Vitas Areška buvo *kitoks* – iš prigimties stipraus, netgi azartiško būdo, nelinkęs pralaimėti, būti nustumtas, įsitikinęs, kad bet kuriuo atveju žmogus iš gyvenimo turi atsiimti savo dalį. Ir universitete išsiskyrė savo išvaizda – visada gerai, netgi elegantiškai apsirengęs, dailiu kostiumu, brangiu kaklaraiščiu, išvaizdžiais batais. Katedroje per pertraukas būdavo geriama kava, valgomas koks sumuštinėlis, pyragėlis. Mandagiai atsisakydavo – valgęs namie, žmona rūpinasi, ir kavą, gerą ir stiprią, gerias namie iš ryto. Aprūpinta šeima. Geras butas Žvėryne. Kartais prisitardavo ką apie dukras, vėliau – apie anūką Emilį, dėjo į jį vilčių. Bet labai santūriai. Jo namai buvo už katedros dėmesio ribų. Esame buvę sode, Antakalnio gale, Nemenčinės linkui, pušyne. Viskas buvo jo paties rankomis padaryta. Stipriai, patikimai. Buvo patikimas – visi tą jautėm. Daug ką prisidėm sau – ir ideologinius priekaištus; „pasiaiškinau“ – patikimesniems reziuumodavo. Buvo

griežtai apsisprendęs, kad turiu likti katedroje, reikalavo, kad paklusčiau reikalavimams, kurie man buvo keliami. Bet niekad nebandė kaip nors pakreipti mano interesų, juolab neturėjo priekaištų Donatui Saukai, Juozui Girdzijauskui ar Marcelijui Martinaičiui, gal net pripažino jų išskirtinumą. Donatas Sauka, vedėjo remiamas, tapo profesorium 1983 m., jis pats tik 1987-aisiais. Tikriausiai jautė, kad autoritetingesni katedros žmonės negalėtų pritarti jo mintims, likusioms ir 1984 m. Salomėjos tritomio, parengto kalinio ir tremtinio Viktoro Alekno, daug ką praskleidusio, įvade: Salomėjos Nėries likimas yra laimingas ir istoriškai prasmingas; poema „Bolševiko kelias“ yra meniškiausias to laikotarpio kūrinys... Svarbiau atrodė, kad tritomis, kad ir apkarpytas, išeitų, kad sudarytojas būtų Viktoras Alekna... Gal tik Donatas Sauka ir suprato, ką iš tiesų daro Vitas Areška, kam naudoja savo partinį autoritetą, sukauptą nemažą laiko tarpą dirbant „partinį darbą“ (išrašiau iš autobiografijos tą „partinį darbą“ ir pagalvojau – kaip keistai skamba, kaip beprasmiškai šiandien atrodo ir tie „užstojimai“, ir tos „užuovėjos“, vedėjo teiktos ir neramesnėms studentų galvoms...). Bet ar tikrai beprasmiškai?

Žmogus, kuris neturėjo pavydo, nelenktyniavo, nesileido į intrigas. Azartiškas, sangviniškas būdas galėjo pastūmėti į kokią riziką, bet įgimtas padorumas grąžindavo atgal. Mokėjo nusijuokti ir pasijuokti – ir iš savęs. Nedramatizavo nei gyvenimo, nei literatūros. Nebuvo linkęs ir lyrikoje ieškoti giluminių dalykų. Nesmulkinio ir teksto analizės. Jo kritinio mąstymo potėpiai platūs, ryškūs, apibendrinti. Už literatūros tekstų specifiką svarbesni jam liko gyvenimo tekstai. Ypač socialiniai. Socializmo ideologija jam buvo priimtina ir dėl rupios gyvenimo patirties – po tėvo mirties nebegalėjo mokytis, karo metai dar paauglį (gimęs 1927 m.) prispaudė prie žemės. Turėjo gają ir stiprią motinos pusės giminę – šmaikštuolių, artistų. Azartininkų. Motina išgyveno kone šimtą metų; „nemačiau savo motinos nusiminusios“, – sakydavo. Pasakojimai apie dėdes (aukštaitai Malalos), kad ir santūriau, bet atskleisti ir memuarų knygoje *Kumelė vardu Emilija* (2007), keldavo linksmą susidomėjimą.

Literatūros kritikas, pats stebėjęsis – kodėl literatūra? Juk buvęs gal net labiau linkęs į tiksluosius mokslus, į konkrečią gyvenimo veiklą. Literatūra tiesiog įtraukė, maždaug nuo 1971 m., kai, rekomenduotas Eugenijaus Matuzevičiaus, buvo priimtas į Rašytojų sąjungą, buvo vienas aktyviausių kritikų, kasmet paskelbdavo maždaug po penkiolika straipsnių ir recenzijų. Pirmoji knyga *Tradicija ir ieškojimai* (1973). Svarbiausia laikytina monografija *Lietuvių tarybinė lyrika* (1983), apimanti maždaug keturis dešimtmečius (1940–1981). Siekiama kalbėti ir literatūros mokslo sąvokomis, pirmą kartą pateikiamas lyrikos žanrinės bei tipologinės klasifikacijos bandymas. Yra parašęs mokyklai skirtų biografinių apybraižų, bet šiandien jose jau maža gyvybės.

Tad kas lieka, kur vieta žmogaus, turėjusio gyvą kritiko nervą, būdą, atitinkantį kritiko pašaukimą: *dalyvauti, vertinti, spręsti?* Du dešimtmečius Vitas Areška buvo pačiame viešojo nelaisvos šalies literatūros gyvenimo sukūryje. Patyrė jo įtampas. Veikė skatinančiai, labiau gynybiškai, negu puldamas. Vytauto Kubiliaus ir Vito Areškos paralelės galėtų daug ką paaiškinti tame jau į praeitį grimztančiame gyvenime. Vienmečiai, kilę iš to paties Rokiškio krašto. Nelengvų socialinių patirčių. Ir skirtingų, gal net priešingų literatūrinių laikysenų ir principų. 1972 m. ruduo – V. Kubiliaus įrašas dienoraštyje, kad

perskaitęs *Nemune* Vito Areškos straipsnį (turbūt kalbama apie straipsnį „Duona ar grožis?“). Tai – po V. Kubiliaus „Talento mįslių“. V. Areškos tezė: visuomeninis būtinumas, o ne vidinis būtinumas lemia kūrybą. Taip, perskyra, ir ji buvo veiksminga. Sustabdyta V. Kubiliaus disertacija. V. Areška buvo recenzentas. Savo nuomonės neišsigina, jis ir šiandien Kubiliaus disertaciją rekomenduotų, „nes darbas rimtas“, – cituoja V. Kubilius.

Ne, neišsigina, neatsitraukia. Bet pernelyg rimtai, juolab dramatiškai ir nežiūri. Kiekvienas turi žiūrėti ir visuomenės, ir savo interesų. Kodėl tarp lituanistų tiek paniurusių, nelaimingų, negalinčių, nepajėgiančių? Jei nemoki vinies įkalti, tai ką tu moki? Jei jau pradėjai rašyti disertaciją, tai nekomplikuok jos be pabaigos, o pabaik. Pabaik ir imkis kito darbo. Jei silpnas, tai visur silpnas. Ir lituanistikoje.

Auditorijose Vitas Areška buvo gyvas, kartais provokuojantis, žaismingas. Jautė su auditorija kontaktą, ieškojo būdų, kaip jį palaikyti. Išliko studentų atmintyje – ir ne tiek filologine išmintim, kiek filologiniu gyvastingumu. Paskaita be kančios ir savigraužos.

Kitoks. Kitoks lituanistas. Iš esmės tikras, kad gali pasakyti ir apie Salomėją Nėrį, ir apie Eduardą Mieželaitį, ir apie Teofilį Tilvytį tai, ką galima pasakyti, ką pats laiko reikalinga pasakyti. Kad didelių paslapčių nei gyvenime, nei kūryboje nėra. Be savigraužos, kad nepasakė to ar dar ko. Pasakys kitą kartą. Arba kitas pasakys. Lituanistika yra. Turi būti. Tą žinojo iš patirties, jautėsi pasišauktas. Nuo arklo. Pedagogas, su kuriuo nesunku. Jei tik dirbsi pats. Niekam neparodęs, kad yra viršesnis. Kad Vedėjas. *Kitoks.*

Kitoks ir atsisveikinimas su Vitu Areška. Kitaip nei įprasta. Ne prie karsto ar urnos. Ne prie kapo duobės. Tik baltame popieriaus lape juodomis raidėmis, bėgančiomis prieš akis, ir skubrioje, sunkiai įskaitomoje Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros vedėjo rašysenoje. Dvidešimt metų (1971–1991) ta beveik neįskaitoma rašysena buvo rašomi katedros „planai“, „ataskaitos“, „pasiaiškinimai“, paliekant kuo didesnius tarpus gyvajam gyvenimui.

Ačiū, Vedėjau, nors jau ir visai mažai belikę tų, kuriems šis kreipinys buvo įprastas, savas, toks nei per didelis, nei per mažas – kaip tik.

Viktorija Daujotytė